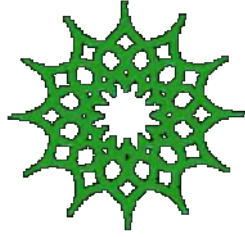

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده زبان شناسی

گروه فرهنگ و زبان های باستانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبان های باستانی

بررسی ظرفیت فعل و ساخت های بنیادین جمله در متن پهلوی دینکرد هفتم

استاد راهنما:

دکتر فرزانه گشتاسب

استاد مشاور:

دکتر امید طیب زاده

پژوهشگر:

گل ناز گلستانه

بهار ۱۳۹۸

سپاسگزاری:

بعد از ستایش پروردگار، درود می فرستم به روح والامرتبه استاد دکتر ابوالقاسمی که بر راه‌های نرفته رشته زبان‌های باستانی، جاده‌های هموار ساخت.

سپاسم نثار استاد فرزانه خانم دکتر گشتاسب که تار و پود وجودشان را از دانایی و شفقت سرشته‌اند.

در پناه روشنایی دانش استاد فروتن آقای دکتر طیب زاده راه پیمودم. بر دیده منت دارم.

مهر تایید استاد خانم دکتر رستم بیگ بر این رساله، شوقی شد برای ادامه دادن . متشکرم.

و قدردان همسرم علیرضا و پسرم حافظ که در برابر ارتفاع صبوریشان، دره ای گُنگم.

استادان بی بدیل رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی در پژوهشگاه علوم انسانی، وجود نازکتان آزرده گزند مباد.

کاش بزدايند از بلور ديه، دود مرگ.

تقديم به روح پدرم

یکی از مسائل مهم در امر آموزش، فهم و تحلیل هر زبان، ساختار نحوی آن است. در میان دوره‌های سه‌گانه‌ی زبان‌های ایرانی (باستان، میانه و نو) شناخت نحوی دوره‌ی میانه اهمیت بیشتری داد؛ زیرا که از یک سو با ساخت نحوی زبان‌های باستانی در ارتباط است و از سوی دیگر می‌توان با اشراف بر آن مبهمات نحوی فارسی امروز را حل کرد. با توجه به شاخص‌های ساختاری زبان پهلوی، نظریه‌ی دستور وابستگی ابزار مناسبی برای بررسی نحوی آن است؛ زیرا این دستور برای اهداف عملی چون پردازش و آموزش زبان طرح ریزی شده است.

در این پژوهش ظرفیت ۲۶۰ فعل متن پهلوی دینکرد هفتم و ساخت بنیادین جملات آن بر اساس دستور وابستگی کاوش شده است. نتیجه‌ی آن، این بوده است که افعال متن مورد پژوهش، ظرفیت پذیرش یک تا چهار ظرفیت و جملات آن ۱۸ ساخت بنیادین را دارند. افزون بر این شیوه‌های افزایش و کاهش ظرفیت افعال متن مورد نظر شناسایی شد و حاصل آن این بود که تغییرات معنایی و دستوری چون پیشوندسازی، سببی‌سازی و مجهول‌سازی، تغییرات ظرفیت فعل را موجب می‌شوند. بعضی افعال متن دینکرد هفتم، ظرفیت پذیرش مفعول حرف اضافه‌ای را دارند. در این پژوهش حروف اضافه‌ی اختصاصی این نوع افعال فهرست شده اند.

این نوع بررسی نحوی متون پهلوی می‌تواند مقدمه‌ای برای تدوین فرهنگ ظرفیت افعال پهلوی، نگارش درنامه‌هایی برای آموزش به سبک نوین و یا مطالعات سبک شناسی باشد.

کلمات کلیدی: دستور وابستگی، ظرفیت فعل، ساخت بنیادین جمله، دینکرد هفتم، تغییر ظرفیت، حروف اضافه‌ی اختصاصی

فعل

فهرست

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۲	فصل اول: کلیات
۳	۱-۱. موضوع و مسأله‌ی پژوهش
۴	۲-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش
۵	۳-۱. قلمرو پژوهش
۶	۴-۱. اهداف و سوالات پژوهش
۷	۵-۱. فرضیه‌های پژوهش
۸	۶-۱. جنبه‌های جدید بودن و نوآوری پژوهش
۹	۷-۱. روش پژوهش
۱۰	۸-۱. فنون و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۱	۹-۱. پیکره و علت انتخاب آن
۱۲	۱۰-۱. محدودیت پژوهش
۰۰	۱۱-۱. سازماندهی پژوهش
۱۳	فصل دوم: پیشینه‌ی پژوهش
۱۴	۱-۲. پژوهش‌های دستور زبان پهلوی
۱۵	۱-۲-۱. ابوالقاسمی (۱۳۷۵)
۱۶	۲-۱-۲. برونر (۱۳۷۶)
۱۷	۳-۱-۲. راستار گویوا (۱۳۷۹)
۱۸	۴-۱-۲. آموزگار-تفضلی (۱۳۹۲)

- ۱۹ ۵-۱-۲. نتیجه گیری
- ۲۰ ۲-۲. پژوهش‌های دستور وابستگی
- ۲۱ ۱-۲-۲. آثار طبیب‌زاده
- ۲۲ ۱-۲-۲-۱. طبیب‌زاده (۱۳۸۰)
- ۲۳ ۲-۲-۲-۱. طبیب‌زاده (۱۳۹۳)
- ۲۴ ۳-۲-۲-۱. طبیب‌زاده (۱۳۹۱)
- ۲۵ ۴-۲-۲-۱. طبیب‌زاده، ضیا مجیدی، کریمخانی (۱۳۹۱)
- ۲۶ ۲-۲-۲. آثار دیگر
- ۲۷ ۱-۲-۲-۲. مهرجو (۱۳۹۴)
- ۲۸ ۲-۲-۲-۲. حیدرپور (۱۳۸۳)
- ۲۹ ۳-۲-۲-۲. رسولی، کوهستانی، مولودی (۱۳۹۳)
- ۳۰ ۳-۲-۲. پژوهش‌های تطبیقی
- ۳۱ ۱-۳-۲-۲. تقی زاده زنوز (۱۳۹۱)
- ۳۲ ۲-۳-۲-۲. غلامی (۱۳۹۴)
- ۳۳ ۳-۳-۲-۲. نتیجه گیری
- ۳۴ ۳-۲. پژوهش‌های دینکرد هفتم
- ۳۵ ۱-۳-۲. پژوهش‌های پیشین
- ۳۶ ۲-۳-۲. راشد محصل (۱۳۸۹)
- ۳۷ ۳-۳-۲. میثاقی (۱۳۹۰)
- ۳۸ ۴-۲. جمع‌بندی

فصل سوم: مبانی نظری

۴۰	
۴۱	مقدمه
۴۲	۱-۳. دستور وابستگی و ظرفیت
۴۳	۲-۳. متمم‌ها و افزوده‌ها
۴۴	۳-۳. فعل به عنوان مقوله‌ای نحوی
۴۵	۱-۳-۳. انواع فعل در زبان پهلوی از حیث ساختار
۴۶	۱-۳-۳. افعال ساده یا بسیط
۴۷	۲-۳-۳. افعال پیشوندی
۴۸	۳-۳-۱. افعال مرکب
۴۹	۴-۳-۱. عبارت فعلی
۵۰	۲-۳-۳. انواع فعل در زبان پهلوی از حیث متمم‌پذیری
۵۱	۱-۳-۲. افعال معین
۵۲	۲-۳-۲. افعال وجهی
۵۳	۳-۳-۲. افعال ربطی
۵۴	۴-۳-۲. افعال اصلی
۵۵	۴-۳. متمم‌های افعال پهلوی
۵۶	۱-۴-۳. فاعل
۵۷	۲-۴-۳. مفعول
۵۸	۳-۴-۳. مفعول حرف اضافه‌ای
۵۹	۴-۴-۳. مفعول نشانه‌ی اضافه‌ای

۶۰	۳-۴-۵. مسند
۵۶	۳-۴-۶. تمیز
۵۷	۳-۴-۷. بند
۵۸	۳-۴-۸. متمم قیدی
۵۹	۳-۴-۹. متمم مصدری
۶۰	۳-۵. تغییر ظرفیت
۶۱	۳-۵-۱. تغییر ظرفیت معنایی
۶۲	۳-۵-۲. تغییر ظرفیت صرفی و نحوی
۶۳	۳-۵-۲-۱. افزایش ظرفیت
۶۴	۳-۵-۲-۱-۱. سببی سازی
۶۵	۳-۵-۲-۱-۲. پیشوندسازی
۶۷	۳-۵-۲-۲. کاهش ظرفیت
۶۸	۳-۵-۲-۲-۱. مجهول سازی
۶۹	۳-۶. ساخت بنیادین جمله
۷۰	<u>فصل چهارم: تحلیل داده‌ها</u>
۷۱	مقدمه
۷۲	۴-۱. ظرفیت افعال دینکرد هفتم
۷۳	۴-۱-۱. جمع بندی
۷۴	۴-۲. ساخت‌های بنیادین جمله در دینکرد هفتم
۷۵	۴-۲-۱. ساخت بنیادین تک ظرفیتی

۷۶	۲-۲-۴. ساخت بنیادین دو ظرفیتی
۷۷	۳-۲-۴. ساخت بنیادین سه ظرفیتی
۷۸	۴-۲-۴. ساخت بنیادین چهار ظرفیتی
۷۹	۵-۲-۴. جمع‌بندی
۸۰	۳-۴. شیوه‌های تغییر ظرفیت افعال در دینکرد هفتم
۸۱	۱-۳-۴. تغییر ظرفیت معنایی
۸۲	۲-۳-۴. تغییر ظرفیت صرفی و نحوی
۸۳	۱-۲-۳-۴. افزایش ظرفیت
۸۴	۱-۱-۲-۳-۴. سببی سازی
۸۵	۲-۱-۲-۳-۴. پیشوندسازی
۸۶	۲-۲-۳-۴. کاهش ظرفیت
۸۷	۱-۲-۲-۳-۴. مجهول سازی
۸۸	۳-۲-۳-۴. جمع‌بندی
۸۹	۴-۴. حروف اضافه‌ی اختصاصی افعال دینکرد هفتم
۹۰	<u>فصل پنجم: بحث، تفسیر و استنتاج</u>
۹۱	۱-۵. مروری بر فصل‌های پیشین
۹۲	۲-۵. بررسی پرسش‌های پژوهش و بررسی فرضیه‌ها
۹۳	۳-۵. دستاورد پژوهش
۹۴	۴-۵. پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی
۹۵	منابع

فهرست علائم و اختصارات

فا = فاعل

مف = مفعول

مفح = مفعول حرف اضافه ای

مفن = مفعول نشانه اضافه ای

مس = مسند

مق = متمم قیدی

تم = تمیز

ممص = متمم مصدری

||.....|| = ساخت بنیادین

<.....> = ساخت ظرفیتی

توجه به دستور زبان یا به طور دقیق‌تر نحو بر پایه‌ی نظریه‌های زبان‌شناسی، پیش چشم پژوهشگران این رشته افقی تازه گسترده است. نظریه‌ی دستور وابستگی بدین شیوه دستور زبان‌ها را مطالعه می‌کند. مهم‌ترین مبحث این دستور، مساله‌ی ظرفیت نحوی فعل و بررسی روابط وابستگی بین عناصر هسته و وابسته در جمله است.

بی‌شک این گونه جستار و توصیف برای زبان پهلوی نیز سودمند و ضروری است؛ زیرا به روشن ساختن ویژگی‌های دستوری این زبان کمک می‌کند.

پژوهش حاضر، واکاوی نحو زبان پهلوی بر پایه‌ی ظرفیت فعل است. به جهت آن که زبان فارسی امروز در پی زبان پهلوی به وجود آمده است، بررسی عناصر و قوانین نحوی و اشتراکات و تفاوت‌های این دو زبان، سیر گذار و تحول آنها را آشکار می‌کند. هم‌چنین از طریق این امر می‌توانیم به آموزش آسان‌تر زبان پهلوی کمک کنیم و اطلاعات دقیق برای تدوین فرهنگ‌های این زبان استخراج نماییم.

از آنجا که زبان پهلوی زنده نیست و ویژگی‌هایی دارد که بر پیچیدگی‌هایش می‌افزاید، تطابق یک نظریه زبان‌شناسی بر این زبان باستانی، از کمبودها و نارسایی‌ها تهی نیست. این پژوهشگر بر آن اذعان دارد و امیدوار است با گسترش چنین پژوهش‌هایی بر متون دیگر پهلوی، لغزش‌ها و ابهامات آن برطرف گردد.

فصل اول:

کلیات

۱-۱ موضوع و مسأله‌ی پژوهش:

محققان، تاریخ تحول زبان‌های ایرانی را به سه دوره تقسیم می‌کنند: باستانی، میانه و جدید. دوره‌ی میانه‌ی زبان‌های ایرانی پس از برچیده‌شدن هخامنشیان آغاز می‌شود و تا به سلطنت رسیدن یعقوب لیث صفار ادامه می‌یابد. زبان‌های ایرانی در این دوره به دو گروه ایرانی‌میانه شرقی و غربی تقسیم می‌شوند. گروه ایرانی‌میانه‌ی غربی، زبان‌های پهلوی اشکانی و فارسی میانه است. فارسی میانه نام زبان ادبی دیوانی ایران در دوره‌ی ساسانیان است که البته تا بعد از این دوره نیز رواج دارد. از این زبان آثار مختلفی به‌جای مانده که متن دینی دینکرد هفتم یکی از این متون است.

هر زبان که به آن تکلم می‌شود، مجموعه‌ای از قواعد و روابط دستوری است. برای فهم یک زبان، درک این قواعد و روابط و معرفی و منظم کردن و طبقه‌بندی ساختارهای آن یک ضرورت است. این مهم باید در چهارچوب نظریه‌ی دستوری که ابزار دقیقی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد، انجام گیرد.

تاکنون پژوهش‌هایی که درباره‌ی دستور زبان فارسی میانه انجام شده، براساس ساختارهای تشکیل دهنده‌ی نحوی دستور سنتی بوده است. دستور سنتی برای بررسی نحوی جملات، ابتدا آنها را به نهاد و گزاره تقسیم می‌کند و سپس گزاره‌ی جمله مورد مطالعه قرار می‌گیرد. یکی از راه‌های مطالعه‌ی گزاره، تشخیص لازم یا متعدی بودن فعل و یا وجود فعل اسنادی و غیراسنادی است. گاهی دستور سنتی معلوم و مجهول بودن فعل را مرکز توجه قرار می‌دهد و نهاد جمله را بررسی می‌کند. در این دستور به نقش مضاف الیه، صفت و قید، بدون وابستگی آنها به دو رکن اصلی جمله توجه شده است و پیوستگی اجزای جمله بر محور یک جزء از جمله بررسی نمی‌شود (برای توضیح بیشتر نک. ابوالقاسمی، ۱۳۷۵ و راستارگویا، ۱۳۷۹). این همه، فقط تلاش برای توصیف ویژگی‌های فعل است و تعریف منسجمی برای تعیین ساختار

نحوی جمله وجود ندارد. تفاوت مهم بررسی نحوی زبان با تحلیل صرفی آن پیوستگی اجزای جمله و تعیین روابط بین آنهاست.

در این نوع دست‌نامه‌های سنتی ذیل عنوان نحو، از جای فعل در جمله و کاربرد معنایی انواع فعل ماضی و مضارع بحث می‌شود (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵، ۱۸۰-۱۸۶)؛ و یا انواع جمله به ساده و مرکب تقسیم و جملات مرکب باز هم به لحاظ معنایی تقسیم‌بندی می‌شوند چون تقسیم‌بندی جمله به ترکیبی شرطی، زمانی و... (راستارگویا، ۱۳۷۹، ۲۲۶-۲۴۰).

در دستور سنتی طبقه‌بندی جملات بر اساس تعداد فعل و نهایتاً به جملات ساده و مرکب تقلیل می‌یابد و دسته‌بندی بر اساس روابط نحوی اجزای جمله صورت نمی‌گیرد. از هنگامی که زبان‌شناسان تلاش کردند دستور زبان را بر اساس دانش زبان‌شناسی بررسی کنند، از شکل سنتی دستور فاصله گرفته‌ایم. بنا به تعریف آنان، دستور زبان به بررسی ساخت‌های دستوری یا سازه‌های جمله و روابط موجود میان آنها می‌پردازد. «دستور گشتاری» نمونه‌ای از روش‌های جدید بررسی دستوری زبان است. در این روش بر این باورند که زبان‌های جهان شباهت‌های بسیاری دارند که در ژرف ساخت جمله نهفته است. آنها جمله را به یک گروه اسمی و یک گروه فعلی تقسیم می‌کنند؛ سپس هر گروه به تعدادی گروه که خود از تعدادی کلمه تشکیل شده، تجزیه می‌شود. سرانجام روابط نحوی گروه‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرد. (نک. مشکوة‌الدینی، ۱۳۷۴)

حدود هفتاد سال است که لوسین تنیر نظریه «دستور وابستگی» را مطرح کرده‌اند و مورد استقبال زبان‌شناسان بسیاری در اروپا و مخصوصاً زبان‌شناسان آلمانی قرار گرفته است. دستور وابستگی یکی از نظریه‌های ساخت‌گراست. مهم‌ترین مبحث این دستور، فعل و وابسته‌های آن است. بر این اساس مرکز ساختار جمله، فعل است. فعل ظرفیت‌های گوناگون دارد و سبب جذب وابسته‌هایی می‌شود و ساختار جمله شکل می‌گیرد. پس مرکز ثقل جمله، فعل است نه نهاد و گزاره. دستور وابستگی وابسته‌های فعل را به دو دسته‌ی متمم‌ها و افزوده‌ها تقسیم می‌کند که متمم‌ها یا اجباری‌اند و یا اختیاری (نک. طبیب زاده، ۱۳۹۳، ۲۶-۳۱).

دستورگشتاری یا زایشی علاوه بر آن که به دو مفهوم کهن نهاد و گزاره وفادار است، تحلیل خود را از کل یعنی از خود جمله آغاز می‌کند. این دستور گروه اسمی یا نهاد را هم سطح گروه فعلی یا گزاره می‌داند و تحلیل جمله را بر حسب روابط بین گروه کلمات بنیان می‌گذارد اما دستور وابستگی، فعل را در مرتبه‌ای بالاتر از فاعل یا نهاد قرار می‌دهد. تحلیل جمله در این دستور بر اساس روابط کلمات است نه گروه

کلمات. این دستور، اولویتی برای قراردادن کلمات با ترتیبی خاص ندارد و برای تحلیل نحوی زبان‌هایی مثل زبان پهلوی مناسب است.

نگاه زبان‌شناسانه به دستور، این امکان را فراهم آورده است که مجموعه‌ای از الگوهای نحوی ساخت جمله در زبان شناسایی شود. در دستور زایشی این الگوها بر اساس تعداد و نحوه قرارگرفتن گروه‌های دستوری در جمله تعیین می‌شود در حالی که در دستور وابستگی، ظرفیت فعل انواع ساختارهای نحوی جمله را معین می‌کند. ساخت‌های ظرفیتی فعل به شکل یک یا چند ساخت بنیادین در جمله ظاهر می‌شود. به عبارت دیگر از ترکیب فعل و متمم‌هایش انواع ساخت‌های بنیادین جمله در یک زبان پدید می‌آید. تعداد این ساخت‌ها در هر زبان محدود و تکرارشونده‌اند (طیب‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۰۵-۲۰۶).

دستور سنتی قادر به تقسیم بندی ساختار جملات یک زبان نیست. در دستور سنتی یک جمله به ساده و مرکب و در نهایت انواع جمله مرکب، تقسیم می‌شود؛ مثلاً جمله فرعی شرطی یا فرعی زمانی (راستارگویا، ۱۳۷۹، ۲۲۹-۲۳۰)؛ و یا اساس تقسیم بندی، معنی جملات در نظر گرفته شده است؛ مثل جملات پرسشی، امری... (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵، ۳۶۲-۳۶۳).

پژوهشگر در این پژوهش ظرفیت افعال و ساخت‌های بنیادین جملات را در متن فارسی میانه دینکرد هفتم مطابق با دستور وابستگی بررسی می‌کند. بررسی ظرفیت نحوی افعال و جملات در زبان فارسی میانه یک ضرورت است. اجزای جملات در این زبان جای مشخصی ندارند و ارکان جمله به قرینه لفظی یا معنوی حذف می‌شوند. جملات گاه با حروف ربط و گاه بدون آن به هم ربط داده می‌شوند.

دستور وابستگی برای تحلیل نحوی جمله به پژوهشگر زبان پهلوی این امکان را می‌دهد که ابتدا ظرفیت فعل را مشخص کند سپس متمم‌های اجباری و اختیاری را با وجود جابه‌جایی در جمله تعیین کند. از الگوهای ساخت‌های بنیادین جمله استفاده کرده و سرانجام جمله را بفهمد و ترجمه کند. هم‌چنین بعد از تعیین متمم‌های اجباری می‌توان به حروف اضافه اختصاصی افعال پهلوی پی برد. علاوه بر آن چون تمرکز دستور وابستگی بر فعل جمله است، این بررسی به طبقه‌بندی ساختمانی افعال پهلوی نیز می‌انجامد تا مخاطب متن پهلوی در تشخیص حروف اضافه و پیشوندهای فعل در فعل‌های پیشوندی و عبارت‌های فعلی، سردرگم نشود.

قلمرو متنی این پژوهش را کتاب دینکرد هفتم انتخاب کرده ایم. این کتاب یازده فصل دارد و موضوع اصلی آن تاریخ اساطیری دین زرتشتی است. در این کتاب از زندگی زردشت قبل از زایش تا ظهور سه

نجات بخش به تفصیل سخن رفته است. تنوع افعال و جملات، همچنین متن مفصل و طولانی، داده‌های کافی را برای این پژوهش فراهم می‌کند.

۱-۲ اهمیت و ضرورت پژوهش

دستوروابستگی، دستوری است برای اهداف عملی چون آموزش و پردازش زبان. آموزش و پردازش زبان پهلوی بر اساس استدلال‌های نحوی که در این دستگاه دستوری وجود دارد، کار را بر زبان‌آموز و استاد این زبان آسان می‌کند. ما می‌توانیم با استفاده از این نظریه، زبان پهلوی را از حیث انواع متمم فعل و ساخت‌های بنیادین جمله بررسی کنیم. ترجمه متون پهلوی به دلیل جابه‌جایی ارکان جمله یکی از مشکلات پژوهشگران این زبان است. این دستور با قراردادن فعل به عنوان مرکز ثقل جمله، تعداد متمم‌هایی را که می‌توانند یا باید در جمله حاضر شوند، مشخص می‌کند. به تبع آن می‌توان حروف اضافه اختصاصی افعال پهلوی را یافت. این حروف در جمله جای ثابتی ندارند و در ترجمه و فهم متون، ابهام ایجاد می‌کنند.

استفاده از دستور وابستگی ابزار صورت‌بندی دقیقی را در اختیار پژوهشگران می‌گذارد تا با استفاده از آن در حوزه‌های گوناگون فرهنگ‌نگاری و آموزش آسان‌تر زبان پهلوی و پردازش آن بهره ببرند. همچنین با تعیین نقش کلمات در جمله، به خواننده متن پهلوی در پیوسته‌خواندن یا اعمال درنگ در خوانش کمک می‌کند تا آن را بفهمد. شاید پس از بررسی متن پهلوی ساختارهایی جدید در جملات پهلوی آشکار شود که با فارسی نو متفاوت‌ند. این امر به ما کمک خواهد کرد تا عوامل نحوی را که سبب تغییر زبان از دوره فارسی میانه به دوره بعد شده‌اند، به دست آوریم.

۳-۱ قلمرو پژوهش

قلمرو مکانی این پژوهش ایران و قلمرو زمانی آن دوره میانه زبان‌های ایرانی است. موضوع آن بررسی ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین جمله در متن پهلوی دینکرد هفتم بر اساس مدل توصیفی ارائه شده طیب زاده (۱۳۹۳) است

۱-۴ اهداف و سوالات پژوهش

- تعیین ظرفیت افعال پهلوی متن دینکرد هفتم طبق نظریه‌ی وابستگی
- تعیین ساخت‌های بنیادین جمله در متن دینکرد هفتم
- معرفی روش‌های تغییر ظرفیت افعال پهلوی در متن دینکرد هفتم
- تهیه فهرست حروف اضافه اختصاصی افعال متن دینکرد هفتم

اما برای شروع و پیشبرد این تحقیق نیاز داشتیم که سؤالاتی را طرح کنیم تا از طریق پاسخ دادن به آنها بتوانیم به مقصود خود نزدیک شویم. مهم‌ترین سؤالاتی که برای انجام این پژوهش پیش می‌آیند، عبارتند از:

- ۱- افعال پهلوی متن دینکرد هفتم چه ظرفیت‌هایی دارند؟
- ۲- چه ساخت‌های بنیادین جمله در متن دینکرد هفتم وجود دارد؟
- ۳- ظرفیت افعال در این متن چگونه کاهش یا افزایش می‌یابد؟
- ۴- حروف اضافه‌ی اختصاصی افعال پهلوی متن مورد نظر چیست؟

۵-۱ فرضیه‌هایی پژوهش

با توجه به دستاوردهای دستور وابستگی در مورد زبان فارسی، فرضیه‌های پژوهشی زیر را برای زبان پهلوی در متن دینکرد هفتم عرضه می‌داریم:

- ۱- افعال متن فارسی میانه دینکرد هفتم از یک تا چهار متمم می‌پذیرند.
- ۲- در متن دینکرد هفتم حداقل بیست ساخت بنیادین می‌توان شناخت.
- ۳- ظرفیت افعال پهلوی را به روش‌های مختلف می‌توان کاهش یا افزایش داد.
- ۴- برخی افعال فارسی میانه، دارای حروف اضافه اختصاصی هستند که بدون آنها معنی فعل کامل نیست.

۶-۱ جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری پژوهش:

تا کنون هیچ یک از متون فارسی میانه بر اساس نظریه‌ی زبان شناختی مشخصی بررسی نشده‌اند. نظریه دستوروابستگی حدود ده سال است که در ایران مطرح شده و فارسی امروز براساس این نظریه در حال بررسی است. این امر که یک متن پهلوی میانه برحسب این نظریه بررسی شود، ظرفیت افعال آن محاسبه گردد و الگوی ساخت‌های بنیادین جملات آن براساس این دستور مشخص شود، پژوهشی بدیع است. این روش به روشن شدن برخی مباحث دستوری زبان پهلوی کمک خواهد کرد و در سبک‌شناسی نوشته‌های پهلوی نیز به کار می‌آید. در کنار این تحقیق، مباحث بسیار مفیدی مانند تغییر ظرفیت افعال در فارسی میانه و یا حروف اضافه اختصاصی افعال مطرح می‌شود. هر دو موضوع، برای اولین بار در یک متن پهلوی بررسی می‌شود و در فهم و ترجمه متون پهلوی به پژوهندگان کمک می‌کند.

۷-۱ روش پژوهش

مراحل انجام این پژوهش به روش کتابخانه‌ای انجام شده که به ترتیب عبارتند از:

- ۱- انتخاب پیکره‌ی مناسب (دینکرد هفتم) برای تحقیق
- ۲- مطالعه‌ی متون و منابع دستوری
- ۳- استخراج افعال و ساخت‌های ظرفیتی بر اساس جمله‌های پیکره
- ۴- شناسایی ساخت‌های بنیادین جمله در دینکرد هفتم
- ۵- صورت‌بندی اطلاعات و طبقه‌بندی ظرفیت افعال و ساختار جملات

۸-۱ فنون و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

ابتدا کتاب دینکرد هفت برای داده‌پردازی این پایان‌نامه انتخاب شد. پس از تعیین پیکره‌ی تحقیق، تک تک افعال کتاب که تعدادشان به ۲۶۰ رسید، استخراج و جمله‌های متن بر اساس نظریه‌ی دستوروابستگی بررسی نحوی شدند. جمله‌ها به استناد تصحیح راشد محصل ترجمه شد اما در مواردی نیز ترجمه را تغییر دادیم که اعلام شده است. سپس افعال به ترتیب حروف الفبا با ظرفیت‌های مختلفشان نمایش داده و ساخت‌های بنیادین جمله‌ها در دینکرد هفتم معرفی شد. از نرم‌افزار اکسل برای تعیین بسامد ظرفیت افعال پرکاربرد و نمایش فراوانی ظرفیت افعال دینکرد هفتم استفاده کرده‌ایم.

۹-۱ پیکره و علت انتخاب آن

کتاب هفتم دینکرد (قرن سوم هجری) بر اساس متن اصلی و ترجمه سه نسک اوستایی به نام‌های سپند نسک، چهارداد نسک و وشتاسب ساست (تعالیم وشتاسب) تدوین شده که همه آنها از میان رفته است. این کتاب از این جهت اهمیت دارد که در آن از زندگی زردشت به تفصیل سخن رفته است و مفاد آن با روایات پهلوی، بخش‌های آغازین کتاب پنجم دینکرد و گزیده‌های زادسپرم شباهت دارد و حاوی اطلاعات زیادی درباره زندگی زردشت و رسالت اوست.

در میان متون پهلوی، متون دینکرد به دلیل نویسه‌ها، واژگان و عباراتی که به سختی شناخته می‌شوند، پیچیدگی‌های خاص خود را دارد. خوشبختانه کتاب دینکرد هفتم به تصحیح راشد محصل (۱۳۸۹) همراه با آوا نگاری، نگارش فارسی و واژه‌نامه در دسترس بود. برگردان روان و شیوا و یادداشت‌های نوشته شده بر هر فصل که حاوی پژوهش‌های پیشین نیز هست، ما را در انتخاب این کتاب به عنوان پیکره مصمم کرد. همچنین دینکرد هفتم متنی طولانی است و تنوع افعال و جملات، داده‌های کافی را برای این پژوهش فراهم می‌کند.

۱۰-۱ محدودیت‌های پژوهش

دستور زبان وابستگی حدود ده سال است که در ایران معرفی شده است. بی‌تردید تحلیل یک متن باستانی بر مبنای این دستور جدید محدودیت‌ها و مشکلاتی به همراه دارد و بررسی دینکرد هفتم قدم زدن در راهی ناپیموده است. ترجمه‌ی یک زبان باستانی بیشتر بر اساس شمّ زبانی امروز ما صورت می‌گیرد و امکان دارد با ساختار اصلی آن برابر نباشد؛ برای نمونه در زبان فارسی جدید فعل "اندیشیدن" را با حرف اضافه "به" به کار می‌بریم، اما شاید یک پهلوی‌زبان آن را با مفعول رایی به کار می‌برده است (برای نمونه نک. راشد محصل، ۱۳۸۲، ۲۷۸، ۴/۱۰).

پس از تعیین نقش دقیق کلمات در جمله‌ها بر اساس دستور وابستگی، مشاهده شد که گاه به علایم سجاوندی متن پهلوی و آوانویسی نمی‌توان اعتماد کرد مثلاً در پایان جمله‌ای ناتمام علامت نقطه گذاشته شده است (همان، ۹۸ و ۲۴، ۱۴/۸). لذا متن پهلوی جمله به جمله تقطیع شد.

متن دینکرد هفتم حاوی تاریخ اسطوره ای زندگی زردشت است با واژگان کم‌شناخته و جملات دشواریاب که بالطبع فهم ساختاری جملات نیز متأثر از آن بود؛ البته یادداشت های مصحح در درک محتوای کتاب بسیار راهگشاست.

در برخی از مسائل دستوری چون مبحث فعل مرکب، آرای متفاوت و گاه متضادی بیان شده است. این دیدگاه‌های متفاوت برای تشخیص فعل مرکب در زبان فارسی جدید، مشکل است و در یک متن پهلوی دشوارتر. مبنای تمایز فعل مرکب در این پژوهش بر نظر طبیب‌زاده استوار است (طبیب‌زاده، ۱۳۹۳، ۸۳).

۱-۱۱ سازمان‌دهی پژوهش

در فصل حاضر یعنی فصل اول به کلیات پژوهش پرداخته شده است که شامل بیان مسئله، ضرورت و اهمیت انجام پژوهش، اهداف و پرسشهای آن، بیان فرضیه‌های پژوهش، روش انجام پژوهش شامل روش جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها، معرفی پیکره و نویسنده‌ی آن، محدودیتهای موجود به هنگام انجام پژوهش و در نهایت سازمان آن می‌باشد.

فصل دوم به بیان پیشینه‌ی پژوهش که خود شامل سه بخش مطالعات انجام شده در دستور پهلوی، دستور وابستگی و دینکرد هفتم می‌پردازد.

در فصل سوم مفاهیم و متغیرهای مرتبط با موضوع پژوهش را که شامل دستور وابستگی، ظرفیت، انواع فعل، ساخت ظرفیتی، انواع وابسته‌های فعل، متمم‌های آن، ساخت‌های بنیادین، تغییر ظرفیت و حروف اضافه‌ی اختصاصی افعال می‌باشد، تعریف شده است.

فصل چهارم شامل چهار قسمت است که قسمت اول به بیان ظرفیت فعلهای اثر مورد پژوهش می‌پردازد. در قسمت دوم ساخت‌های بنیادین جمله‌های آن را ارائه داده می‌شود. نمونه‌ی افعال کاهش و افزایش یافته‌ی دینکرد هفتم را آورده شده و سرانجام حروف اختصاصی افعال را می‌بینید.

در نهایت در فصل پنجم و آخر، پس از مروری بر آنچه که در طول پژوهش گذشت، به سوالات پژوهش پاسخ داده و فرضیه‌ها ارزیابی شده و نظریه‌ی نهایی حاصل شده از اطلاعات این پژوهش بیان شده است.

فصل دوم:

پیشینه پژوهش

۲- پیشینه‌ی پژوهش:

دستور وابستگی از مباحث نوپا و جدید مطرح شده در زبان فارسی است. بهترین مرجع برای معرفی این دستور و کاربرد آن در زبان فارسی، دو کتاب از امید طیب زاده است. او در کتاب ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین جمله ابتدا اصول دستور وابستگی را شرح می‌دهد و سپس ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین جمله را در فارسی امروز بررسی می‌کند (طیب زاده، ۱۳۹۳). کتاب دیگر او دستور زبان فارسی بر اساس نظریه‌ی گروه‌های خودگردان در دستور وابستگی، هر ساخت نحوی در زبان فارسی را در چارچوب نظریه صورت‌گرای وابستگی تجزیه می‌کند و روابط وابستگی آن را نمایش می‌دهد. یکی از مباحث مهم کتاب بحث ظرفیت است (طیب زاده، ۱۳۹۱).

طیب زاده مقالاتی هم در این زمینه نوشته است. (برای مثال ر.ک. طیب زاده ۱۳۸۰ و ۱۳۸۳). نویسندگان دیگری در محدوده‌ی نظریه‌ی وابستگی، ظرفیت فعل فارسی و تغییر آن را بررسی کرده اند (مهرجو، ۱۳۹۴؛ حیدرپور، ۱۳۸۳). دستور وابستگی توانسته است معیار مقایسه‌ی نحو زبان فارسی با دیگر زبان‌ها چون ترکی آذربایجانی و اسپانیایی هم باشد (تقی زاده زنوز، ۱۳۹۱) (غلامی، ۱۳۹۴).

تا کنون برای تعیین ظرفیت نحوی افعال و ساخت‌های بنیادین جملات در زبان پهلوی کار پژوهشی انجام نشده است. صرف و نحو زبان پهلوی در کتاب‌های دستور بر اساس دستور سنتی توصیف شده‌اند به طور معمول قسمت صرفی زبان مبسوط شرح داده شده است و به نحو زبان یا اشاره‌ای نشده است (آموزگار-تفضلی، ۱۳۹۲) و یا به اختصار توضیح داده شده است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶؛ راستار گویوا، ۱۳۷۹؛ Brunner, 1977).